

УДК 378.4.096:904(477.83-25)Я. Чекановський

**КАФЕДРА АНТРОПОЛОГІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ЯНА ЧЕКАНОВСЬКОГО:
СТВОРЕННЯ ТА ПЕРШІ РОКИ ДІЯЛЬНОСТІ**

Р. Б. Тарнавський

*Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра етнології
79000 вул. Університетська, 1
Львів, Україна*

Йдеться про початковий період діяльності кафедри антропології та етнології, яка існувала у Львівському університеті під керівництвом антрополога Яна Чекановського. Охарактеризовано причини створення кафедри, науково-педагогічну діяльність її працівників. Особливу увагу звернено на Антропологічно-етнологічний інститут, який діяв при кафедрі.

Ключові слова: антропологія, етнологія, кафедра, інститут, Львівський університет, лекція, професор.

1 жовтня 2013 р. виповнюється сто років від часу, коли у Львівському університеті розпочав викладати всесвітньо відомий антрополог, етнолог і мовознавець Ян Чекановський. Саме 1 жовтня 1913 р. він приступив до роботи на новоствореній тоді кафедрі антропології та етнології (антропології), яку очолював до 1941 р. Саме до цього ювілею приурочуємо статті, в яких висвітлюватиметься історія цієї кафедри. Перша з них – пропонується стаття, охоплює 1913–1924 рр. Її нижня хронологічна межа визначена роком створення у Львівському університеті кафедри антропології та етнології, а верхня – роком від’єднання від неї окремої кафедри етнології під керівництвом Адама Фішера. Наступні статті охоплюватимуть 1924–1939 та 1939 – 1940-і роки.

Антропологія у Львівському університеті викладалася з кінця ХІХ ст., проте в межах кафедри зоології. Так, її завідувач Бенедикт Дибовський читав лекційні курси “Будова людини як свідчення її родового розвитку” (літній семестр 1893/1894 навчального року) та “Про раси первісної людини” (літній семестр 1895/1896 навчального року) [11. S. 34; 12. S. 39].

У 1910 р. у Львівському університеті відкрили окрему кафедру етнології, яку очолив провідний тодішній польський етнолог Станіслав Цішевський. Проте, від самого початку роботи в університеті в нього виник конфлікт з керівництвом навчального закладу [9. С. 284]. Тому, ще наприкінці 1911 р. керівництво Львівського університету звернулося до на той час уже знаного антрополога та етнографа Я. Чекановського з пропозицією очолити кафедру етнології замість С. Цішевського. Проте, зайнятий науковою роботою, учений відмовився. Він дав свою згоду лише в 1913 р. [2. Арк. 28], після чого його життя до літа 1941 р. було тісно пов’язане з Львівським університетом.

Ян Чекановський народився 6 жовтня 1882 р. у селі Глухові Варшавської губернії тодішньої Російської імперії в сім'ї польського селянина Вінценти Чекановського та Амалії з дому Гутків, родина якої мала німецькі корені. Спочатку Ян навчався в гімназії у Варшаві, згодом, після переїзду родини в 1898 р. до Лібави (нині м. Ліепая, Латвія), – у Лібавській реальній школі, яку закінчив у 1901 р. Після здобуття середньої освіти він два місяці прослужив у російському війську в Лібаві. Впродовж 1902–1906 рр. Я. Чекановський навчався на математично-природничому відділі філософського факультету Цюріхського університету (за спеціальністю “Антропологія”), де вивчав антропологію, анатомію, етнографію та математику. Вже під час навчання він проявив здібності до науки. Зважаючи на це, відомий антрополог Рудольф Мартін доручив йому написати розділ до підручника з антропології, який готував. У 1903 р., за результатами з'їзду антропологів у німецькому Вормсі, у якому Я. Чекановський брав участь як доповідач, вийшла його перша наукова праця – повідомлення про XXXIV з'їзд Німецького антропологічного товариства у Вормсі. Згодом світ побачили статті молодого вченого, переважно з галузі антропології, в тому числі, порівняльної анатомії та остеології: “Про вимірювання висоти черепа” (*Zur Höhenmessung des Schädels // Archiv für Anthropologie (Braunschweig). 1904. Bd. I. S. 254–258*) та “До питання про співвідношення зміни м'язів” (*Zur Frage der Korrelation der Muskelvarietäten // Boas Anniversary Volume. Anthropological Papers (New York). 1906. P. 43–54*) [2. Арк. 1, 2, 12, 28, 32].

23 травня 1907 р. у Цюріхському університеті на основі роботи “Дослідження співвідношення маси голови до маси черепа” (*Untersuchungen über das Verhältnis der Kopfmasse zu den Schädelmassen // Archiv für Anthropologie (Braunschweig). 1907. Bd. VI. S. 42–89*) Я. Чекановський здобув ступінь доктора філософії з антропології. Після закінчення вищої освіти він продовжив наукову діяльність: у 1906–1907 рр. був консерватором Королівського етнографічного музею в Берліні, а в 1907–1908 рр. брав участь в експедиції герцога Адольфа Фрідріха Мекленбурзького в межиріччя Нілу та Конго, що не тільки збагатило знання вченого, але й направило його наукові інтереси ще й у русло етнографії. У 1909–1910 рр. Я. Чекановський продовжив роботу в Королівському етнографічному музеї в Берліні, опрацьовуючи зібрані під час експедиції до Центральної Африки матеріали. За цей період він написав такі наукові розвідки, як статті “Робота етнографічно-антропологічної експедиції герцога Адольфа Фрідріха Мекленбурзького за період з 1 липня 1907 по 1 серпня 1908 р.” (*Die anthropologisch-ethnographischen Arbeiten der Expedition S. H. des Herzogs Adolph Friedrich zur Mecklenburg für den Zeitraum vom 1. Juli 1907 bis 1. August 1908 // Zeitschrift für Ethnologie (Berlin). 1909. Bd. XLI. S. 591–615*), “Диференційна діагностика неандертальської групи” (*Zur Differentialdiagnose der Neandertalgruppe // Korrespondenzblatt der Deutschen Gessellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. 1909. T. XL. S. 44–47*), “Дослідження в межиріччі Нілу та Конго” (*Badania w międzyrzeczu Nilu i Kongo // Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademji Umiejętności w Krakowie. 1910. Serja B. T. L. S. 605–669*), “Антропологія Центральної Африки” (*Zur Anthropologie von Zentralafrika*

// *Bulletins de l'Academie des Sciences de Cracovie*. 1910. Serie B. S. 414–432), “Відносини у центральноафриканських пігмеїв” (*Verwandtschaftsbeziehungen Zentralafrikanischer Pygmäen // Korrespondenzblatt der Deutschen Gessellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*. 1910. T. XLII. S. 101–109), а також брошуру “Антропологічна робота в Центральній Африці. Північ і Південь” (*Anthropologische Arbeiten in Zentralafrika. Nord und Süd*. Berlin, 1910. 10 s.). Зібрані у Центральній Африці матеріали вчений згодом систематизував в багатотомну монографію “Дослідження у межиріччі Нілу та Конго” (*Forschungen im Nil-Kongo-Zwischengebiet*. Leipzig, 1911–1927. Bd. I–V). У ній, на основі польових матеріалів, Я. Чекановський описав етнографічні та антропологічні особливості африканських племен, зокрема тих, які проживають на території сучасних Руанди, Демократичної Республіки Конго (райони ріки Уеле та провінції Ітурі), а також країн, прилеглих до Нілу та Атлаських гір; особливу увагу дослідник звернув на племена пігмеїв та азанде, а також на бантоїдні та нілотські етноси [2. Арк. 28, 32, 45].

У 1910 р. молодого, але вже відомого вченого запросили на роботу до Кунсткамери – Музею антропології та етнографії імені Петра Великого Російської академії наук у Санкт-Петербурзі. Проте, через підготовку до друку першого тому вже згаданої монографії “Дослідження у межиріччі Нілу та Конго”, він розпочав роботу в Росії лише на початку 1911 р., й до 1913 р. працював молодшим етнографом-зберігачем фондів відділу Африки Музею антропології та етнографії. За період роботи в Росії Я. Чекановський написав статті “Внесок до антропології Польщі” (*Beiträge zur Anthropologie von Polen // Archiv für Anthropologie (Braunschweig)*. 1911. Bd. X. S. 187–195), “Об’єктивні критерії в етнології” (*Objektive Kriterien in der Ethnologie // Korrespondenzblatt der Deutschen Gessellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*. 1911. T. XLIII. S. 71–75), “Етнографія межиріччя Нілу та Конго” (*Ethnographie des Nil-Kongo-Zwischengebietes // Petermanns Mitteilungen (Gotha)*. 1912. S. 22–25), третій том монографії “Дослідження у межиріччі Нілу та Конго”, а також “Путівник по Музею антропології та етнографії імені імператора Петра Великого. Африка” (“*Путеводитель по Музею антропологии и этнографии имени императора Петра Великого. Африка*”. СПб, 1912. 36 с.) [2. Арк. 1 зв., 28, 32, 33, 45, 46 зв.; 10].

Як уже зазначалося, в 1913 р. учений дав згоду на пропозицію очолити відновлену кафедру етнологічного спрямування Львівського університету. Зважаючи на наукові зацікавлення Я. Чекановського, вона отримала назву “кафедра антропології та етнології” (у джерелах зустрічається й назва “кафедра етнології та антропології”). До виконання своїх обов’язків як екстраординарний професор цієї кафедри Я. Чекановський приступив 1 жовтня 1913 р. Згодом, 1 листопада 1918 р., його призначили титулярним ординарним професором, а 1 січня 1920 р. затвердили ординарним професором [2. Арк. 1 зв., 3, 46 зв.; 23. S. 28; 24. S. 29; 25. S. 33; 26. S. 33–34; 27. S. 34; 40. S. 21–22].

До радянської реорганізації Львівського університету восени 1939 р. кафедра у ньому ототожнювалася з професором, а її повноправними працівниками були лише особи, які пройшли процедуру габілітації – отримали право викладання в

університеті (його давав ступінь габлітованого доктора та звання доцента). Для наукової діяльності при кафедрах існували спеціальні наукові інститути, метою яких була допомога студентам університету в набутті практичних умінь і навичок, а також організація цілеспрямованих наукових досліджень студентів і викладачів. Наукові інститути очолювали директори – професори університету; їм підпорядковувалися науково-допоміжні працівники: етатові (працювали на постійній основі) чи контрактіві (працювали за контрактом) заступники асистентів (демонстратори), молодші та старші асистенти, а також асистенти-волонтери, які працювали на безоплатній основі, за власним бажанням [6. С. 44–45; 32. S. 13–14]. Демонстратори, молодші та старші асистенти наукових інститутів філософського (з осені 1924 р. – гуманітарного) факультету Львівського університету, будучи записаними до штату відповідного інституту, вважалися водночас працівниками кафедри, при якій він діяв. Зважаючи на це, в науковій літературі, подекуди, ототожнюють кафедри та інститути, хоча між ними існувала різниця. Вона чітко простежується на прикладі Інституту статистики юридичного факультету Університету Яна Казимира у Львові, яким у 1930-х рр. керував Я. Чекановський. Попри існування цього структурного підрозділу, окремої кафедри статистики під керівництвом Я. Чекановського на юридичному факультеті не існувало. Інший приклад з 1930-х рр. – кафедра антропогеографії гуманітарного факультету Львівського університету, очолена Юзефом Вонсовичем, який так і не домогся відкриття окремого Інституту антропогеографії [43–47].

Зміни у функціонуванні наукових інститутів Львівського університету впродовж 1910 – початку 1920-х рр. чітко відображає Антропологічно-етнологічний інститут (інколи в джерелах він фігурує як Антропологічний інститут), який розпочав діяти при кафедрі антропології та етнології восени 1913 р., відразу після її створення. Директором інституту був Я. Чекановський. У джерелах поряд співіснують такі назви цього структурного підрозділу, як “Zakład antropologiczno-etnologiczny” та “Instytut antropologiczno-etnologiczny”. Проте, оскільки в цьому випадку відповідником польського терміна “zakład” може бути український “інститут”, а також, зважаючи на те, що цей структурний підрозділ належав до “Наукових інститутів Львівського університету”, вважаємо за можливе й навіть доцільне вживати на його означення саме словосполучення “Антропологічно-етнологічний інститут”. Цей науковий підрозділ знаходився у будівлі Геологічного інституту Львівського університету на вулиці Длугоша, 8 (нині – Кирила і Мефодія), займаючи три кімнати загальною площею 120 м². Планувалося, що згодом його перенесуть до більш просторого приміщення у корпусі університету на вулиці св. Миколая, 4 (нині – М. Грушевського). Проте в першій половині 1920-х рр. цього так і не зробили [28. S. 183; 24. S. 48; 25. S. 53; 26. S. 55; 27. S. 56; 40. S. 32; 41. S. 58–59].

У рамках Імператорсько-королівського університету імені імператора Франца І у Львові (офіційна назва Львівського університету впродовж 1817–1918 рр.) щорічний бюджет Антропологічно-етнологічного інституту становив 400 крон (під час погіршення фінансового становища Австро-Угорщини впродовж Першої світової війни – 267 крон), а з реорганізацією вищого навчального закладу в Університет Яна Казимира у Львові (офіційна назва

Львівського університету впродовж 1919–1939 рр.) – 1,080 злотих [28. S. 183]. Проте однією з найсуттєвіших відмінностей у діяльності інституту впродовж вказаних періодів було те, що до початку 1920-х рр. для нього не передбачалося жодних оплачуваних посад науково-допоміжних кадрів [24. S. 48; 25. S. 53; 26. S. 55; 27. S. 56; 40. S. 32]. Лише в 1921 р. керівництво Львівського університету домоглося від Міністерства віровизнань та освіти Польщі виділення для Антропологічно-етнологічного інституту двох ставок – старшого асистента та молодшого асистента. Першу обійняв Болеслав Росінський, другу – Константи Соболевський [41. S. 58–59; 28. S. 183].

Болеслав Росінський народився 1 липня 1884 р. у Варшаві в родині архівного працівника Яна Росінського та Пауліни з дому Сікорських. Закінчивши реальну школу (1902) та духовну семінарію (1907) у Варшаві, він висвятився на священика (1907). Упродовж 1907–1911 та 1919–1920 рр. вивчав природничі науки (в тому числі, антропологію) в Мюнхенському університеті. Ще під час навчання у Мюнхені Б. Росінський став виконувати обов'язки парафіяльного вікарія (1908–1910). Повернувшись до Варшави, він навчався у місцевому Вільному університеті (1911–1920) та водночас виконував обов'язки асистента (1911–1917), згодом – старшого асистента (1917–1921) Інституту антропологічних наук Варшавського наукового товариства; крім цього, впродовж 1911–1917 рр. викладав у школах Варшави катехизм. Саме в цей період Б. Росінський розпочав свою наукову діяльність як антрополог: у 1916 р. опублікував статтю “Дослідження щелеп з польських земель” (*Badania nad żuchwami z ziem polskich // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*. 1916. T. IX. S. 441–487), наступного року – статтю “Антро-пологічна характеристика населення села Кашиць та околиць Пшеворська в Галичині” (*Charakterystyka antropologiczna ludności wsi Kaszyc i okolic Przeworska w Galicji // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*. 1917. T. X. S. 1098–1135) [1. Арк. 1–1 зв., 3; 3. Арк. 2–2 зв., 4–6; 5. Арк. 198].

З 1 травня 1920 р. по 18 березня 1921 р. Б. Росінський навчався на філософському факультеті Львівського університету, де вивчав антропологію та порівняльну анатомію під керівництвом Я. Чекановського. Саме у Львівському університеті 18 березня 1921 р. відбувся успішний захист докторської праці Б. Росінського “Антропологічна характеристика населення Пултуського повіту” (*Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu pułtuskiego*) (згодом її опублікували в журналі “Kosmos”), на підставі якого вченому надали ступінь доктора філософії з антропології. Основою докторської праці Б. Росінського стали матеріали польового антропологічного дослідження населення семи сіл гміни Големб'є Пултуського повіту Варшавського воєводства, зібрані ним у 1918–1919 рр. за вказівкою Інституту антропологічних наук Варшавського наукового товариства. Під час цього дослідження учений спирався на методику Р. Мартіна, Я. Чекановського, відомого австрійського антрополога та етнолога Фелікса фон Люшана та інших дослідників, описавши головні антропологічні ознаки населення: зріст, пігментацію шкіри, показники голови, обличчя, носа, губ тощо. Саме після успішного захисту докторської роботи, з 1 жовтня 1921 р. Б. Росінського й призначили на посаду старшого асистента Антропологічно-

етнологічного інституту. Працюючи під керівництвом Я. Чекановського, на початку 1920-х рр. він опублікував низку наукових статей, зокрема “З антропологічних досліджень зубів” (*Z badań antropologicznych nad uzębieniem // Przegląd Dentystyczny*. 1922. Т. II. S. 19–25), “Дослідження знайдених у Польщі неолітичних черепів” (*Studia nad czaszkami neolitycznymi znalezionymi w Polsce // Wiadomości Archeologiczne (Warszawa)*. 1924. Т. IX. S. 29–49) [1. Арк. 1–1 зв., 3; 3. Арк. 1–1 зв., 4–6; 5. Арк. 198; 41. S. 58; 30].

Щодо Константи Собольського, то він обійняв посаду молодшого асистента Антропологічно-етнологічного інституту ще будучи студентом навчального відділення “Антропология та етнология” філософського факультету Львівського університету [41. S. 59; 28. S. 183]. Тобто Я. Чекановський, як його викладач, бачив у К. Собольському перспективного науковця. Наперед додамо, що в 1925 р. К. Собольський опублікував статтю “Антропологічна характеристика населення Вілейського повіту” (*Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu wilejskiego // Kosmos. Czasopismo Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika. Rok 1925. T. L. S. 1166–1225*) [31], у якій описав антропологічні особливості населення околиць міста Вілейка тодішнього Віленського воєводства міжвоєнної Польщі, нині – Вілейського району Білорусії.

Від самого початку створення Антропологічно-етнологічного інституту Я. Чекановський великої ваги надавав формуванню його бібліотеки, адже цей структурний підрозділ мав стати центром наукових досліджень у галузі народознавства. Спершу для наукової роботи інституту використовували власну книгозбірню Я. Чекановського, й лише згодом книги для бібліотеки інституту розпочали спеціально купувати (наприкінці 1918 р. вона налічувала 78 томів, у тому числі – три серії спеціалізованих народознавчих часописів, а, наприклад, на 1928 р. – 282 томи). Поповнення фонду бібліотеки Антропологічно-етнологічного інституту відбувалося й шляхом обміну журналу “Kosmos” (друкованого органу Польського товариства природознавців імені Коперника, що видавався у Львові силами викладачів і студентів-природничників (геологів, хіміків, фізиків) Львівського університету) на періодичні видання інших товариств (на 1928 р. у бібліотеці інституту було 44 примірники антропологічних часописів, отриманих шляхом такого обміну). В Антропологічно-етнологічному інституті Львівського університету була також краніологічна збірка (колекція черепів), що використовувалася у навчально-науковій роботі. Початком її формування стала колекція зі 148 черепів, подарована інституту доктором Вітольдом Лучинським. Наприкінці 1918 р. ця краніологічна збірка становила вже 408 черепів, а на 1928 р. – близько 800. В інституті також зберігалися картки з інформацією про зріст населення Каліського повіту, подаровані доктором Александером Мацешом: з їхньою допомогою Я. Чекановський ілюстрував студентам статистичний метод в антропологічних дослідженнях [28. S. 183].

Наголосимо, що Я. Чекановський першим у Польщі застосував математичну статистику для систематики людини, а його праця “Нарис статистичних методів у застосуванні до антропології” [29] стала одним з перших у світі досліджень зі статистики й довгий час використовувалася як єдиний

польський підручник з цієї дисципліни. Зацікавлення вченого статистикою та його досягнення у цій галузі наукового знання спричинилися до відкриття у 1933 р. на юридичному факультеті Львівського університету вже згаданого Інституту статистики, який знаходився на другому поверсі університетської будівлі на вулиці Міцкевича, 5 (нині – Листопадового чину). Цей інститут під керівництвом Я. Чекановського існував до 1939 р. [43–47].

Упродовж перших років існування Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету його діяльність зосереджувалася на дослідженнях антропологічних особливостей населення польських та українських етнічних земель (у межах Західної України). Пізніше, коли ними розпочала займатися спеціальна антропологічна комісія Міністерства військових справ Польщі під керівництвом Яна Мидлярського (колишнього вихованця кафедри антропології та етнології Львівського університету), головним напрямом наукових досліджень інституту стали расові особливості населення міжвоєнної Польщі, їхня динаміка, зв'язок із загальноісторичними та суспільними процесами тощо. Я. Чекановський навів статистику кількості наукових розвідок співробітників інституту: 1914 р. – 0, 1915 р. – 0, 1916 р. – 1, 1917 р. – 1, 1918 р. – 2, 1919 р. – 1, 1920 р. – 2, 1921 р. – 6, 1922 р. – 8, 1923 р. – 3, 1924 р. – 7. Застій у науковій діяльності упродовж перших років існування інституту він пояснював дезорганізацією роботи в роки Першої світової війни, а також відсутністю у складі підрозділу аж до 1921 р. науково-допоміжних працівників (основну частину робочого часу Я. Чекановського забирав тоді навчальний процес) [28. S. 184–185].

Упродовж 1913–1921 рр. Я. Чекановський був єдиним викладачем кафедри антропології та етнології, відповідаючи за читання лекційних курсів і проведення практичних занять для студентів такого навчального відділення філософського факультету, як “Антропологія та етнологія”. Їхня тематика в цей час полягала, насамперед, у питаннях загальної антропології, а з 1917 р. – ще й антропології населення Польщі. Я. Чекановський читав курси “Антропологія”, “Вступ до антропології”, “Загальна антропологія”, “Біологічно-антропологічні питання”, “Вступ до антропології Польщі”, а також керував антропологічним лабораторіумом та антропологічними (антропологічно-статистичними) вправами (згодом ще й біометричними вправами), на яких студенти практикувалися в опрацюванні антропологічних матеріалів [13. S. 19; 14. S. 19; 15. S. 19; 16. S. 20; 17. S. 18; 18. S. 20; 19. S. 19; 20. S. 20; 21. S. 20; 22. S. 21; 33. S. 17; 34. S. 18; 35. S. 18].

З 1914 р., ще навчаючись на філософському факультеті Львівського університету, до роботи в Антропологічно-етнологічному інституті був залучений відомий у майбутньому український археолог та етнограф Ярослав Пастернак (лекції та семінарські заняття, які проводив Я. Чекановський, він відвідував з 1913 р.). Відзначимо, що коли на початку 1914 р. молодий дослідник запланував здійснити власні польові антропологічні дослідження, Я. Чекановський позичив йому свої інструменти для їхнього проведення. У березні 1914 р., “уоружений мартінівськими приладами” (їхня назва походить від учителя Я. Чекановського – антрополога Р. Мартіна) Я. Пастернак упродовж десяти днів проводив

антропологічні обміри рекрутів-українців на призовному пункті у Жовкві. За цей час він обміряв 250 юнаків зі сіл південної частини Жовківського повіту віком від 21 до 23 років [4. С. 427; 7. С. 231; 8. С. 49–50, 53;]. Опрацювавши отримані матеріали з допомогою члена Наукового товариства імені Шевченка, антрополога Івана Раковського, Я. Пастернак опублікував на їхній основі у “Матеріялах до української етнології” наукову статтю “Антропометричні дослідження над українським населенням полудневої Жовківщини” [7]. У ній він систематизував отриманий матеріал за такими показниками: колір волосся та очей, зріст, форма голови, морфологічні особливості обличчя та носа, довжина рук і ніг у порівнянні зі зростом, зріст у зв’язку з формою голови та кольором очей і волосся. На основі цього Я. Пастернак зробив такі висновки: “При ліпшій розгляданню досліджуваного матеріалу легко можна розпізнати між складовими його етнічними елементами визначно круглоголовий, по дослідам проф[есора] Вовка характеристичний для українського народу, динарський тип. Він творить у приближенню 1/3 часть розгляданих осібняків і перекидаєть ся найправдоподібнійше відтак далеко більше компактною масою на східний (правий) беріг Буга. Загальним підложем являєть ся більше довгоголовий тип, схожий у головних начертах із типом “β” проф[есора] Чекановського, якого присутність достаточо вияснена віковими етнічними впливами довгоголових сусідніх племен північного заходу. Деякі інші дрібні домішки можна би мабуть доказати й певними історичними подіями, а саме татарською кольонізацією сих околиць у XVII століттю” [7. С. 247].

На прикладі Я. Пастернака бачимо, що антропологічна підготовка, отримана студентами Львівського університету на лекціях і практичних заняттях Я. Чекановського, спонукала їх до проведення самостійних польових антропологічних досліджень.

Щодо викладання етнології у межах кафедри антропології та етнології, то до початку 1920-х рр. воно обмежувалося лекційними курсами Я. Чекановського, які впродовж 1913–1917 рр. стосувалися проблем загальної етнології, насамперед, етнографії Африки (“Етнографія”, “Етнографія Океанії”, “Етнографія Африки”, “Антропологія та етнографія Африки”, “Етнологія та етнографія Африки”), адже Я. Чекановський спеціалізувався на цій тематиці як польовий етнограф. Натомість з 1917/1918 навчального року вчений розпочав читати курси “Вступ до антропології та етнографії Польщі”, “Вступ до етнографії Польщі”. Ці зміни в тематиці його лекцій, скоріше за все, були викликані політичним чинником – зміцненням впливу польських політичних кіл у час занепаду Австро-Угорської імперії та відновлення незалежності Польщі, до складу якої з 1919–1923 рр. увійшла й Західна Україна з центром у Львові. Більшість лекційних занять, які проводив Я. Чекановський, відбувалися у Лекційній залі Геологічного інституту, практичних – в Антропологічно-етнологічному інституті (з 1921 р. – у його спеціальній антропологічній робітні) [13. С. 19; 14. С. 19; 15. С. 19; 16. С. 20; 17. С. 18; 18. С. 20; 19. С. 19; 20. С. 20; 21. С. 20; 22. С. 21; 33. С. 17; 34. С. 18; 35. С. 18; 36. С. 27; 37. С. 22; 38. С. 31; 39. С. 23–24].

Зважаючи на велике педагогічне навантаження, яке певною мірою ставало на заваді його науковій діяльності, Я. Чекановський планував розширити кафедру антропології та етнології, залучивши до роботи доцента, який би спеціалізувався

саме на етнологічних дисциплінах. Головною кандидатурою на цю посаду був А. Фішер. Його успішна габілітація відбулася в 1921 р., після чого, як доцент кафедри антропології та етнології А. Фішер розпочав читати лекційні курси зі слов'янської етнографії, а також проводити практичні заняття з етнології (“етнологічні вправи”). Натомість Я. Чекановський, окрім курсу “Загальної антропології”, повернувся у своїх лекціях до загальноетнологічної тематики (“Вступ до етнографії Африки”, “Етнічна антропологія”, “Етнічна антропологія (Азія та Європа)”), розпочав разом з Б. Росінським проведення краніологічних та антропометричних вправ і практичних вправ в антропологічній роботні, об'єднаних з антропологічним семінаром, а також читання курсів “Вступ до біометрії з вправами” та “Вступ до антропометрії” [36. S. 27; 37. S. 22; 38. S. 31; 39. S. 23–24].

На основі викладеного матеріалу можна зробити такі висновки.

З часу запрошення до Львівського університету на посаду завідувача кафедри народознавчого спрямування в 1913 р. антрополога Я. Чекановського, в університеті відбулося становлення Львівської наукової антропологічної школи цього вченого.

Будучи вихованцем провідних європейських антропологів, зокрема Р. Мартіна, Я. Чекановський засвоїв їхній досвід, удосконаливши його новими, як на той час, методами антропологічних досліджень, насамперед, застосуванням математичної статистики до систематики людини.

Кафедра антропології та етнології Львівського університету забезпечувала викладання антропологічних дисциплін, а також етнологічної проблематики (переважно в руслі етнографії племен Африки та Океанії та етнічної антропології (тематики, на межі з первісною історією) населення Європи та Азії). Згодом Я. Чекановський почав викладати й антропологію та етнологію поляків й українців (тієї частини українського етносу, яка у міжвоєнний період опинилася у складі Польщі).

Великої ваги вчений надавав практичним заняттям з антропології. Вони відбувалися в Антропологічно-етнологічному інституті, організованому при кафедрі антропології та етнології. Цей науковий підрозділ Львівського університету був базою наукових досліджень з антропології, й став підґрунтям формування Львівської наукової антропологічної школи Я. Чекановського (до неї належали працівники інституту Б. Росінський, К. Собольський та ін.).

Я. Чекановський усвідомлював потребу розширення кафедри антропології та етнології за рахунок викладача-етнолога, який мав спеціалізуватися на слов'янській етнографії. Тому, завдяки його активному сприянню, на початку 1920-х рр. доцентом кафедри став А. Фішер, який зробив слов'янську етнографію одним з провідних напрямів наукових досліджень у Львівському університеті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. [1939–1941], спр. 157а (Личное дело профессора Росинского Болеслава Яновича), 7 арк.
2. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка, ф. Р-119, оп. [1939–1941], спр. 893 (Личное дело сотрудника Чекановского Яна Викентьевича), 47 арк.
3. Архів ЛНУ, ф. Р-119, оп. [1944–1949], спр. 1242 (Личное дело Росинского Б. И.), 15 арк.

4. Глушко М. Антропологічні студії в Науковому товаристві імені Шевченка (кінець XIX – 30-ті роки XX століття) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2010. – Вип. 45. – С. 413–436.
5. Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 5, спр. 1639 (Личное дело профессора Росинского Болеслава), 198 арк.
6. Крикун М. Львівський університет австрійського періоду (1784–1918) // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т. – Т. I : А–К/вид. рада: І. О. Вакарчук (голова), М. В. Лозинський (заст. голови), Р. М. Шуст (заст. голови), В. М. Качмар (відп. секретар) та ін. – Львів, 2011. – С. 38–53.
7. Пастернак Я. Антропометричні дослідження над українським населенням південної Жовківщини (Тимчасовий реферат) // Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 231–247.
8. Романюк Т. Діяльність Ярослава Пастернака в Етнографічній комісії Наукового товариства ім. Шевченка // Етнічна культура українців. – Львів, 2006. – С. 48–62.
9. Гарнавський Р. Станіслав Цішевський: життєпис, наукові праці та педагогічна діяльність // Народознавчі зошити. – 2013. – №2. – С. 279–288.
10. Чекановський Я. В. Путеводитель по Музею антропологии и этнографии имени императора Петра Великого. Африка. – СПб, 1912.
11. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład personalu i program wykładów w półroczu letnim 1893/94. – Lwów, 1894.
12. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład personalu i program wykładów w półroczu letnim 1895/96. – Lwów, 1896.
13. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1913/14. – Lwów, 1911.
14. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1913/14. – Lwów, 1914.
15. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1914/15. – Lwów.
16. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1915/16.
17. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1915/1916. – Lwów, 1916.
18. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1916/17. – Lwów, 1916.
19. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1916/1917. – Lwów, 1917.
20. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1917/18. – Lwów, 1917.
21. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim 1917/1918. – Lwów, 1918.
22. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym 1918/1919. – Lwów, 1918.
23. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku akademickim 1913/1914. – Lwów, 1913.
24. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku akademickim 1914/1915. – Lwów, 1914.
25. С. К. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku akademickim 1915/1916. – Lwów, 1916.

26. C. K. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku akademickim 1916/1917. – Lwów, 1917.
27. C. K. Uniwersytet im. cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku akademickim 1917/1918. – Lwów, 1917.
28. *Czekanowski J.* Z działalności Zakładu antropologiczno-etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w piętnastolecie. 1914–1928 // *Lud. Organ Polskiego towarzystwa etnologicznego*, wydawany przez Polskie towarzystwo ludoznawcze we Lwowie. – 1928. – Serja II. – T. VII (XXVII) – S. 183–190.
29. *Czekanowski J.* Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii. – 1913. – IV.
30. *Rosiński B.* Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu pułtuskiego // *Kosmos. Czasopismo Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika*. – Rok 1923. – T. XLVIII. – S. 302–360.
31. *Sobolski K.* Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu wilejskiego // *Kosmos. Czasopismo Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika*. – Rok 1925. – T. L. – S. 1166–1225.
32. Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. – Lwów, 1924.
33. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/20. – Lwów, 1919.
34. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w półroczu letnim (3-cim trymestrze) 1919/1920. – Lwów, 1920.
35. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 1 i 2 trymestrze roku akademickiego 1920/1921. – Lwów, 1920.
36. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w trymestrze I–II roku szkolnego 1921–1922. – Lwów, 1921.
37. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w 3 trymestrze roku akademickiego 1921–1922. – Lwów, 1922.
38. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w I i II trymestrze roku akademickiego 1922–1923. – Lwów, 1922.
39. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów w III trymestrze roku akademickiego 1922–1923. – Lwów, 1923.
40. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku szkolnym 1920/21. – Lwów, 1921.
41. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład uniwersytetu w latach akademickich 1921/22 i 1922/23. – Lwów, 1923.
42. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1931/32 i skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. – Lwów, 1931.
43. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów oraz skład uniwersytetu w roku akademickim 1932/1933. – Lwów, 1932.
44. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład uniwersytetu w latach akademickich 1933/34 i 1934/35. – Lwów, 1934.
45. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku akademickim 1935/36. – Lwów, 1935.
46. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład uniwersytetu w latach akademickich 1936/37 i 1937/38. – Lwów, 1937.
47. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład uniwersytetu w roku akademickim 1938/39. – Lwów, 1938.

Додаток

**Заняття, проведені викладачами кафедри антропології та етнології
для студентів навчального відділення “Антропологія та етнологія”
 (“Антропологія, етнологія, первісна історія”)
філософського факультету Львівського університету
впродовж 1913–1923 років [Інформація за: 14–22; 33–39]**

Навч. рік	Предмет	Час проведення
Лекції та практичні заняття, проведені Я. Чекановським		
1913/1914	Антропологія, частина I	У зимовому півріччі, дві години щотижня
	Етнографія, частина I	У зимовому півріччі, дві години щотижня
	Антропологічні вправи (збирання та опрацювання спостережень)	У зимовому півріччі, година щотижня
	Антропологія, частина II	У літньому півріччі, щосереди з 9 до 10 год.
	Етнографія Океанії	У літньому півріччі, щовівторка та щочетверга з 9 до 10 год.
	Антропологічні вправи	У літньому півріччі, дві години щотижня
	Антропологічний лабораторіум	У літньому півріччі, щоденно з 10 до 11 год.
1914/1915*	Вступ до антропології	У зимовому півріччі, щочетверга з 9 до 10 год.
	Загальна антропологія	У зимовому півріччі, щосуботи з 9 до 10 год.
1914/1915	Етнографія Африки	У зимовому півріччі, щосереди з 9 до 10 год.
	Антропологічно-статистичні вправи	У зимовому півріччі, щоп'ятниці з 9 до 11 год.
	Антропологічний лабораторіум	У зимовому півріччі, щодня з 8 до 11 год.
1915/1916	Вступ до антропології	У зимовому півріччі, щочетверга з 9 до 10 год.
	Загальна антропологія	У зимовому півріччі, щосуботи з 9 до 10 год.

* Через події Першої світової війни, в літньому семестрі цього навчального року заняття у Львівському університеті не проводилися.

1915/1916	Етнографія Африки, частина I	У зимовому півріччі, щосереди з 9 до 10 год.
	Антропологічно-статистичні справи	У зимовому півріччі, щоп'ятниці з 9 до 11 год.
	Антропологічний лабораторіум	У зимовому півріччі, щодня з 8 до 11 год.
	Загальна антропологія	У літньому півріччі, дві години щотижня
	Етнографія Африки	У літньому півріччі, година щотижня
	Антропологічні справи	У літньому півріччі, дві години щотижня
1916/1917	Загальна антропологія	У зимовому півріччі, дві години щотижня
	Антропологія та етнографія Африки	У зимовому півріччі, година щотижня
	Антропологічно-статистичні справи	У зимовому півріччі, дві години щотижня
	Загальна антропологія, частина II	У літньому півріччі, щовівторка та щоп'ятниці з 9 до 10 год.
	Етнологія та етнографія Африки	У літньому півріччі, щочетверга з 9 до 10 год.
	Антропологічні справи	У літньому півріччі, дві години щотижня
1917/1918	Загальна антропологія, частина I	У зимовому півріччі, щовівторка та щоп'ятниці
	Вступ до антропології та етнографії Польщі	У зимовому півріччі, щочетверга з 9 до 10 год.
	Антропологічно-статистичні справи	У зимовому півріччі, дві години щотижня
	Загальна антропологія, частина II	У літньому півріччі, щовівторка та щочетверга з 9 до 10 год.
1917/1918	Вступ до антропології та етнографії Польщі (вибрані розділи)	У літньому півріччі, щоп'ятниці з 9 до 10 год.
	Антропологічні справи	У літньому півріччі, щочетверга з 15 до 17 год.

1918/1919*	Загальна антропологія	У зимовому півріччі, щовівторка та щочетверга з 9 до 10 год.
	Біологічно-антропологічні питання	У зимовому півріччі, щоп'ятниці з 9 до 10 год.
	Біометричні вправи	У зимовому півріччі, дві години щотижня
1919/1920	Загальна антропологія	У зимовому півріччі, щовівторка та четверга з 9 до 10 год.
	Біологічно-антропологічні питання	У зимовому півріччі, щоп'ятниці з 9 до 10 год.
	Біометричні вправи	У зимовому півріччі, дві години щотижня
	Антропологія	У літньому півріччі, щовівторка та щочетверга з 9 до 10 год.
	Вступ до антропології Польщі	У літньому півріччі, щоп'ятниці з 9 до 10 год.
	Антропологічні вправи	У літньому півріччі, дві години щотижня
1920/1921	Антропологія	У I–II триместрах, щовівторка та щочетверга з 9 до 10 год.
	Вступ до етнографії Польщі	У I–II триместрах, щоп'ятниці з 9 до 10 год.
	Антропологічні вправи	У I–II триместрах, дві години щотижня
1921/1922	Загальна антропологія	У I–II триместрах, щовівторка та щочетверга з 9 до 10 год.
	Вступ до етнографії Африки	У I–II триместрах, щосередини з 9 до 10 год.
	Антропологічні вправи	У I–II триместрах, дві години щотижня
	Загальна антропологія, частина II	У III триместрі, щовівторка та щочетверга з 9 до 10 год.
	Етнічна антропологія, частина I	У III триместрі, щосередини з 9 до 10 год.

* Зважаючи на події українсько-польської війни, у літньому семестрі цього навчального року заняття у Львівському університеті відбувалися несистематично.

	Краніологічні та антропометричні вправи	У III триместрі, дві години щотижня, разом з Б. Росінським
	Практичні вправи в антропологічній роботні, об'єднані з антропологічним семінаром	У III триместрі, чотири години щотижня, разом з Б. Росінським
1922/1923	Загальна антропологія	У I-II триместрах, щовівторка та щочетверга з 9 до 10 год.
	Етнічна антропологія, частина II	У I-II триместрах, щосередини з 9 до 10 год.
	Вступ до біометрії з вправами	У I-II триместрах, дві години щотижня, разом з Б. Росінським
	Практичні вправи в антропологічній роботні, об'єднані з антропологічним семінаром	У I-II триместрах, чотири години щотижня, разом з Б. Росінським
	Загальна антропологія	У III триместрі, щовівторка та щочетверга з 9 до 10 год.
	Етнічна антропологія (Азія та Європа)	У III триместрі, щосередини з 9 до 10 год.
	Вступ до антропометрії	У III триместрі, щоп'ятниці з 9 до 11 год., разом з Б. Росінським
	Антропологічний лабораторіум	У III триместрі, десять години щотижня, разом з Б. Росінським
Лекції та практичні заняття, проведені А. Фішером		
1921/1922	Культура польського народу на тлі культури сусідніх народів	У I-II триместрах, щосередини та щоп'ятниці з 17 до 18 год.
	Етнологічні вправи для початківців	У I-II триместрах, щосуботи з 17 до 18 год.
	Культура польського народу на тлі культури сусідніх народів, частина II	У III триместрі, щосуботи з 17 до 18 год.
	Казки польського народу	У III триместрі, щочетверга з 17 до 18 год.
1921/1922	Етнологічні вправи	У III триместрі, щосуботи з 16 до 17 год.

1922/1923	Слов'янська демонологія	У I–II триместрах, щосереді та щочетверга з 18 до 19 год.
	Етнологічні вправи	У I–II триместрах, щосуботи з 16 до 18 год.
	Річні звичаї польського народу.	У III триместрі, щосереді та щочетверга з 18 до 19 год.
	Етнологічні вправи	У III триместрі, щосуботи з 16 до 18 год.

**КАФЕДРА АНТРОПОЛОГИИ И ЭТНОЛОГИИ ЛЬВОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ПОД РУКОВОДСТВОМ ЯНА ЧЕКАНОВСКОГО:
СОЗДАНИЕ И ПЕРВЫЕ ГОДЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Р. Б. Тарнавский

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000*

Речь идет о начальном периоде деятельности кафедры антропологии и этнологии, которая существовала во Львовском университете под руководством антрополога Яна Чекановского. Охарактеризованы причины создания кафедры, научно-педагогическая деятельность ее работников. Особое внимание обращено на Антропологическо-этнологический институт, который действовал при кафедре.

Ключевые слова: антропология, этнология, кафедра, институт, Львовский университет, лекция, профессор.

**THE DEPARTMENT OF ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY
AT LVIV UNIVERSITY UNDER THE LEADERSHIP OF YAN
CHEKANOVSKI: THE CREATION AND THE FIRST YEARS OF ACTIVITY**

R. Tarnavskiy

*Ivan Franko Lviv National University
Universytetska St. 1, Lviv, 79000*

The article is about initial period of the Department of Anthropology and Ethnology, which existed at Lviv University under the leadership of anthropologist Yan Czekanowski. The author characterizes causes of the creation of the department, research and teaching activities of its members. Considerable attention is given to the Anthropological-Ethnological institute at the department.

Key words: anthropology, ethnology, department, institute, Lviv University, lecture, professor.

Стаття надійшла до редколегії 27. 03. 2013

Прийнята до друку 26. 04. 2013